

המקדש במדרש

לך לך תשעיד

”ויאמר ה' אלוקים במה אדע כי אירשנה: ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת ואיל משלש ותר וגזל: ויקח לו את כל אלה ויבחר אתם בתוך ויתן איש בתרו לקראת רעהו ואת הצפר לא בחר: וירד העיט על הפגרים וישב אתם אברם: ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם והנה אימה חשכה גדלה נפלת עליו: ויאמר לאברם ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדים וענו אתם ארבע מאות שנה: וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכש גדול: ואתה תבוא אל אבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה: ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמרי עד הנה: ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה” (בראשית ט"ו)

ברית בין הבתרים הינה אחת מציוני הדרך בספר בראשית המתארים מה עתיד להתקיים בזרעו של אברהם. הן בהבטחת הזרע ('ככוכבי השמים'), בהבטחת הארץ ('לזרעך נתתי את הארץ הזאת'), התנאי להבטחת הארץ ('קח לי עגלה... בזכות הקרבנות) והן בתהליך אותו צריכים בני ישראל לעבור כדי להיות לעם ('ידוע תדע כי גר יהיה זרעך'). מעבר לכך המדרש אותו נלמד, מציין שכאן התגלה לאברהם סוד קיומו של עם ישראל לדורות - העיסוק בתורה ובבית המקדש!

”ויהי השמש באה ועלטה היה... והנה תנור עשן ולפיד – שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן אמר: ארבעה דברים הראה לו, גיהנם ומלכיות ומתן תורה ובית המקדש. אמר לו: כל זמן שבניך עסוקים בשמים הם ניצולים משמים. פירשו משמים, הם נידונין בשמים. אמר לו: במה אתה רוצה שירדו בניך בגיהנם או במלכיות?”

ר' חנינא בר פפא אמר: אברהם ברר לו את המלכיות. רבי יודן ור' אידי ור' חמא בר חנינא אמרו: אברהם ברר גיהנם והקב"ה ברר לו את המלכיות, הדא הוא דכתיב 'אם לא כי צורם מכרם – זה אברהם, וה' הסגירם – מלמד שהסכים הקב"ה לדבריו'.

ר' הונא בשם ר' אחא אמר: כך היה אבינו אברהם יושב ותמה כל אותו היום אמר במה אברר בגיהנם או במלכיות, אמר לו הקב"ה אברהם 'קטע הדין מוניטא מן כדו' (= אמור מה שעל ליבך)

ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר. מהו לאמר? באנו למחלוקת רבי חנינא בר פפא ור' יודן ור' אידי ור' חמא בר חנינא. רבי חנינא בר פפא אמר: אברהם ברר לו את המלכיות הה"ד 'הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים'.

ר' יהושע בן לוי אמר אף קריעת ים סוף הראה לו: דכתיב אשר עבר בין הגזרים האלה. הוא דכתיב: לגזור ים סוף לגזרים” (בראשית רבה, פרשה מ"ד, כ"א)

מה לשים לב בקריאת המדרש:

- א. להבנת המדרש כדאי לקרוא את כל הפסוקים בראש העמוד.
- ב. בסוף סיפור ברית הבתרים רואה אברהם ארבעה דברים. המדרש אומר שארבעת הדברים שהיו במחזה משולים לארבעה דברים.
- ג. בהמשך אומר המדרש ששניים מתוכם הם הקיום של עם ישראל - התורה ובית המקדש.

המקדש במדרש

לך לך תשעיד

- ד. לעומתם אם לא יעסקו בתורה ובמקדש (קרבנות) יענשו ב'מלכויות' (שיעבוד מלכויות = גלות) או בגיהנום. כיוון שלא נאמר מה כנגד מה, אנו מבינים ששתי המצוות קשורות יחד, וניתן להעניש את עם ישראל באחת משתייהן.
- ה. מאידך, אולי אין זה עונש, אלא פועל יוצא \ תוצאה של חוסר העיסוק בתורה ובעבודת המקדש.
- ו. אברהם נדרש להכריע את עתיד עם ישראל בשאלה האם עדיף שיעבוד מלכויות על גיהנום.
- ז. בסוף המדרש מוסיף ריב"ל פרט נוסף, קריעת ים סוף. ננסה להבין מה הוא רוצה ללמדנו בזה.
- ח. אנו נצטרך להבין מדוע זכות קיומנו תלויה דווקא בתורה ובבית המקדש, ומהו בדיוק שיעבוד מלכויות ועונש ה'גיהנום'. ומדוע נבחרו ה'מלכויות' על ה'גיהנום'?

חלק א' במדרש: ארבעה דברים הראה לו

ברית בין הבתרים התקיימה כשאברהם היה בן שבעים שנה (או שבעים וחמש לפי חלק מן הראשונים), ותחילת הפרשה בשאלת אברהם: 'במה אדע כי אירשנה?'. מכאן ואילך באה התשובה בכמה חלקים. לקיחת בעלי החיים וביתורם, הפלת התרדמה ולבסוף 'לפיד האש' שעבר בין הגזרים.

לפי רוב הפרשנים חלקו הראשון של הסיפור התרחש בפועל - כלומר שאברהם אכן לקח את הבהמות והציפורים, בטר אותם והפריח את העיט שבא לאכול מן הפגרים. (אמנם יש כאלה האומרים שאף זה היה בחלום או במחזה, ראו רד"ק למשל).

רק אז הפיל הקב"ה על אברהם, או ליתר דיוק, אברם, תרדמה והודיע לו על הירידה לגלות הארוכה במצרים והסוף הטוב... 'וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי וְאַחֲרַי בֶּן יֵצְאוּ בְרַב־שָׂדֵל'

סוף המחזה מתאר התרחשות שאינה ברורה: 'וַיְהִי הַשָּׁמֶשׁ בָּאָה וַעֲלָטָה הָיָה וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׂן וְלִפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה'. כאן נחלקו הראשונים ובעלי המדרש האם תיאור זה הוא חלק ממה שראה אברהם במחזה ובתרדמה או שלאחר הקיץ ראה זאת בפועל 'בין הבתרים'.

המדרש מתאר ארבעה דברים שראה אברהם: תורה (ויש גרסאות 'מתן תורה'), בית המקדש (ויש גרסאות 'קרבנות'), גלויות וגיהנום. אמנם המדרש לומד זאת מן הפסוק האחרון, אך חלק מן הדברים' כבר רמוזים בתחילת המחזה, כפי שמביא רש"י:

"במה אדע - אמר לפניו הודיעני באיזה זכות יתקיימו בה? אמר לו הקב"ה בזכות הקרבנות: עגלה משלשת - שלשה עגלים, רמז לג' פרים פר יוהכ"פ ופר העלם דבר של צבור ועגלה ערופה:

ועז משלשת - רמז לשעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של מועד ושעיר חטאת יחיד:
ואיל משלש - אשם ודאי ואשם תלוי וכבשה של חטאת יחיד:
ותור וגזל - תור ובן יונה" (רש"י על בראשית ט"ו, ו')

"זאת הצפור לא בתר – לפי שהאומות עכו"ם נמשלו לפרים ואילים ושעירים שנא' 'סבבוני פרים רבים' ואומר: 'זהאיל אשר ראית בעל הקרנים' מלכי מדי ופרס. ואומר 'זהצפיר והשעיר מלך יון'. וישראל נמשלו לבני יונה שנאמר: 'יונתי בחגוי הסלע'. לפיכך בתר הבהמות רמז על העכו"ם שיהיו כלין והולכין: ואת הצפור לא בתר. רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם" (רש"י על בראשית ט"ו, י')

רש"י, כמו רוב הפרשנים, מבין שכל הסיפור כאן הוא רמז ומשל, אף אם נעשה בפועל. (זאת למרות שהוא גם מוסיף ש'אין מקרא יוצא מידי פשוטו' ועצם חלוקת דבר לשניים ומעבר בין הבתרים היה מעשה מקובל בכריתת ברית בין שני אנשים). בפירושו מבין רש"י שני הסברים למה מסמלים בעלי החיים. האחד - בעלי החיים הם כנגד הקרבנות, וכאן לימד הקב"ה את אברם 'במה תדע כי תירשנה', כל עוד יעסקו אתה ובניך בקרבנות, תזכו בירושת הארץ (וראו הרחבה במקדש בפרשה לך לך תשע"ג בנושא זה, ומה יעשו בני ישראל בהעדר המקדש).

הסבר שני - בעלי החיים הם כנגד אומות העולם. לכן כולם נחתכו לחלקים, לבשר שהם 'כלים והולכים' ורק את היונה, המסמלת את עם ישראל, 'לא בתר', שכן עם ישראל קיים לעד. לפי זה אין כאן הסבר לשאלת אברהם, אלא הבטחה, שגם אם נראה לאברהם שאומות העולם סובבים אותנו, דע לך שרק עם ישראל יתקיים לעד.

שני ההסברים הללו מובילים אל שניים מתוך ארבעת הדברים, ויתכן שהם אף הסברים המשלימים אחד את השני, כפי שמתאר המשך המדרש: אם תבטלו את עבודת הקרבנות תתחייבו גלות ושיעבוד מלכויות. המדרש במקום אחר מלמד אותנו היכן רמוזים, בתוך הפסוק האחרון, כל ארבעת הדברים:

עלטה, רמז לשיעבוד מלכויות, כפי שנאמר על יוון 'שהחשיכה את עיני ישראל בגזירותיהם'. תנור, רמז לגיהנום. כפי שנאמר: 'הנה יום בא בווער כתנור, זה גיהנם'. עשן – רמז לעבודת המקדש. 'כי בענן אראה אל הכפורת. ולפיד האש – רמז לתורה שניתנה באש. שנאמר 'מימינו אש דת למו... וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים'.

בין ארבעה דברים אלו יש יחס מיוחד. אנו נפתח בחשיבות התורה והמקדש ההולכים תמיד יחדיו כצמד.

חלק ב' במדרש: התורה והמקדש

שני הדברים העיקריים המעסיקים את אברם \ אברהם בפרשה זו הם ארץ ישראל ועם ישראל. דבר זה גלום בפסוק: "כִּי אֵת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְנַנֶּה וְלִזְרַעְךָ עַד עוֹלָם". אברהם מקבל הבטחה על הארץ ושואל 'מי יגור בה' אם אין לו בנים. כאן אומר לו הקב"ה 'צא החוצה וספור את הכוכבים – כה יהיה זרעך'. אברהם זה עתה קיבל הבטחה על שני דברים אלו וכמעט בנשימה אחת נאמר לו בדיוק ההפך: "יִדַע תִּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם".

על רקע זה נבין יותר טוב את המדרש שלנו: "אמר לו: כל זמן שבניך עסוקים בתורה ובבית המקדש הם ניצולים מגיהנום ומלכויות. פירשו משתים, הם נידונין בשתים."

בהמשך נבין את החלק השני של המדרש, כרגע נתמקד בתורה ובבית המקדש. כאן אומר הקב"ה לאברהם, 'דע לך שכדי לשמור על שתי המתנות שהתבשרת עליהם - עם ישראל וארץ ישראל - יש צורך בתשתית המתאימה. התורה ובית המקדש הם סלע הקיום, הבסיס.

את זאת אנו כבר מכירים מתוך הדברים שקדמו לעולם (ומעניין לציין שגם 'גיהנום' מופיע שם...):

"שִׁבְעָה דְּבָרִים נִבְרָאוּ קֹדֶם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם, וְאֵלוּ הֵן, תּוֹרָה, וּתְשׁוּבָה, גֵּן – עֵדֶן, וְגִיְהֵנוֹם, וְכֶסֶף – הַקְּבוּד, וּבֵית – הַמִּקְדָּשׁ. וְשֵׁמוֹ שֶׁל מְשִׁיחַ" (נדרים ל"ט):

המהר"ל מרחיב את הביאור:

"וכל זמן שעוסקים בניך בשתים – שהם התורה ובית המקדש – ניצלו משתים. כי כמו שבאדם הלב והמוח עיקר האדם, הלב שממנו החיות והמוח ששם השכל, כך בכלל העולם בית המקדש והתורה עיקר מציאות העולם. וכמו שהלב הוא באמצע האדם וממנו מקבלים חיות ושפע כל האברים, כך בית המקדש באמצע העולם ממנו מקבלים כל הארצות חיות ושפע. וכמו שהמוח שם שכל האדם, כך התורה שכל העולם, נמצא התורה ובית המקדש הם עיקר הנמצאים, ואלו שני דברים הם צמודים ביחד תמיד, כי בית המקדש הוא בארץ והוא שלימות העולם הגשמי, והתורה היא שכלית, ולפיכך על אלו שני דברים אומרים תמיד יהי רצון שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך, לומר שיתן חלקנו בדבר שנחשב מציאות דווקא ולא בדברים בטלים:

ומפני שאלו שניהם עיקר המציאות, כאשר הם עוסקים בשתים ניצלו מן האומות והגיהנם, כי האומות וגיהנם אינם מציאות, כי על האומות נאמר 'כל גוים תהו', ומכל שכן הגיהנם שהוא ציה וחושך ואין מציאות שם לכך. פירשו משתים נופלים בשתים, וזה הפירוש ברור מאוד." (ספר גבורות ה' למהר"ל פרק ה', ח')

המהר"ל מבאר שהתורה והמקדש הם עיקר מציאות העולם. לא רק שהם 'עיקר', אלא שהם 'מציאות' - הדבר האמיתי. אנו מבקשים שהקיום שלנו יהיה תלוי בדברים שהם ה'עיקר'. התורה - היא 'שכל' העולם, והמקדש 'לב' העולם, והם המחיים את שאר ה'גוף'. ברגע שאנו לא דואגים ללב ולמוח, ממילא אנו הגוף מתנוון ומתנתק מן המציאות. מן החיים. במקום אחר מדגיש המהר"ל גם את הקשר לארץ ישראל ועם ישראל.

"ובארנו מדרש זה בספר גבורת ה', ושם פירשנו דבר זה כי בית המקדש והתורה הם עיקר העולם, כי כמו שבאדם הלב והמוח עיקר האדם, הלב שממנו החיות והמוח ששם השכל וכך בכלל העולם יש בהם בית המקדש והתורה שהם עיקר העולם. שכמו שכל האיברים מקבלים החיות מן הלב אשר הוא באמצע גוף האדם, והלב מקבל פרנסה תחלה ואח"כ ממנו מקבלים שאר איברים שהלב שולח פרנסה לכל האברים, וכן כל העולם שותה מתמצית ארץ ישראל כי ארץ ישראל שותה תחלה ובית המקדש הוא עיקר ארץ ישראל ובאמצע ארץ ישראל. וכמו שהמוח שם שכל האדם כך התורה שכל העולם. ולפיכך בית המקדש והתורה צמודים יחדיו, מפני כי בית המקדש קדושת העולם הזה והתורה מתעלה עד למעלה. ועל ידי בית המקדש שהוא בארץ ישראל ועל ידי התורה שמגיע עד עולם העליון יש לעולם סולם עומד בארץ ומגיע למעלה מן השמים" (ספר דרך חיים למהר"ל - פרק ה משנה כ)

כאן אומר המהר"ל, דבר נפלא. המקדש הוא הלב של ארץ ישראל (וארץ ישראל לב העולם). התורה לעומתו הוא המוח של עם ישראל. בשילובם יחד, התורה היוצאת מתוך המקדש, מתעלה עם ישראל מעלה מעלה. סולם מוצב ארצה, כאן בעולם הזה- עולם המציאות - וראשו מגיע השמימה. התורה והמקדש הם סוד קיום העולם הזה. אך הם מרוממים אותנו. חלילה אם לא נעסוק באלו, ניפול אל הגיהנום או בידי המלכויות.

חלק ג' במדרש: גיהנום או מלכויות, מה עדיף?

על פי המהר"ל, אנו רואים ש'מלכויות או גיהנום' אינם עונש, אלא תוצאה. כלומר, ברגע שאינך עוסק בעיקר אז באופן טבעי אתה תיפול בידי הדברים הבטלים. במדרש אנו רואים את שני הכיוונים. מצד אחד, זוהי תוצאה. כך משמע מן הלשון: 'כל זמן שעוסקין בשתיים, ניצולין משתיים'. מצד שני, מכך שהקב"ה אומר לאברהם: 'בחר לך אחת מהן', יותר נראה שאברהם צריך להכריע איזה עונש יקבלו בני ישראל. כיוון שלישי, המשלב בין שניהם, הינו שזהו הזיכור, התיקון. כך נראית סיבת הירידה למצרים 'כור היתוך'. כפי שמביא ה'משך חכמה':

"במדרש (בראשית רבה נו-טז) שם קרא אותה שלם כו' אברהם קרא אותה יראה כו' אלא הריני קורא אותה ירושלים כו'. והענין דשם היה בדור המבול והיה בתבה וזן ופרנס כל הנבראים שם בתבה והעיקר היה לתקן המדות והפעולות שהמה היו מושחתים שהשחית כל בשר דרכו ומלאה הארץ חמס וכל לימודו היה לתקן המדות והתכונות בכל החי. וזה מורה 'שלם' שהוא מורה שכל המין האנושי הוא אדם אחד וכל אחד הוא אבר מאיברי האדם הגדול וכל אחד נצרך לחבירו מושפע ומשפיע זה לזה וכולם כאחד נושאים קיום מין האנושי

ונצחיותו. אמנם אברהם התפלסף מאד בחכמה ולמד כל דרכי הטועים והתווכח עמהם וחקר בשכלו כי יש ד' אחד משגיח על הכל ולא מסר השגחתו להכוכבים... ומשום זה צלי (=התפלל) אברהם ד' יראה שאמרו (בראשית רבה מד-כד) כי צורם מכרם זה אברהם שביירר לו הגליות ולא גיהנם. ובגלות צריך להיות ההשגחה הפרטית יותר לקיומם כמו שאמרו (מגלה כט) גלו לבבל שכינה עמהם ואכמ"ל. וזה אשר יאמר היום בהר ד' יראה ר"ל שיתגלה אלקותו בראות כל בשר כבוד ד' בנסיים פרטים, והנה ירושלים בנויה על שתי הדברים היינו לזכך המושכלות שעיקרן במוח ולתקן ולקשט המדות שעיקרן בלב וזהו בכלל מאמרם ז"ל (ברכות ח) לעולם יכנס אדם שני פתחים ואח"כ יתפלל זהו המוח והלב ולכן ירושלים כלילת יופי משוש לכל הארץ (איכה ב, טו) ושם עלו שבטים להודות לשם ד' (תהלים קכב, ד) כי המדות והמושכלות שניהם נזדככו ונטהרו בירושלים ולכן קרא אותה ירושלים על שני הפעולות... ולכן נקרא ירושלים יראה על שם טהרת המושכלות ושלם על הזדככות התכונות והמדות אשר על זה נאמר כלילת יופי" (משך חכמה על בראשית פרק כב פסוק יד)

ה'משך חכמה' משלב בין מדרש אחר בפרשתנו, לבין הסוגיה שלנו. תחילה הוא מביא ששם בן נח, הוא 'מלכי צדק מלך שלם' מאפיין את תיקון המידות, הפעולות והמעשים של האדם (את ה'לב'). בניגוד אליו אברהם, שהכריז 'בהר ה' יראה' מייצג בעיקר את החכמה והיראה, את הקשר לה' והשגחתו על ברואיו. (את ה'מוח'). במפגש ביניהם הייתה התלבטות מה העיקר, תיקון האדם או הקשר לה' (בין אדם לחברו או בין אדם למקום?). מכריע המדרש – שניהם. ירושלים מורכבת מ'שלם' + 'יראה'. היא 'כלילת יופי'. המגיע אל המקדש מרומם הן את 'התכונות והמידות' והן את 'המושכלות'. ירושלים היא גם ה'לב' וגם 'המוח'.

מי שלא יצליח לתקן את עצמו ב'טוב', יוכל לבחור בדרך הקשה. 'הגלות' מתקנת הקשר עם הקב"ה. שכן בגלות אתה תלוי באופן תמידי בכך שהקב"ה ישגיח עליך וישמור עליך. (לכן אברהם נטה לבחור את ה'מלכויות'). הגיהנום 'שורף אותך מבפנים', מוסר כליות, והוא מתקן את המידות. בכל מקרה עדיף לבחור במקדש...

המהר"ל מבאר שהתורה והמקדש הם קומה מעל קומה. שניהם מוציאים אותנו מן ה'חושך', אך לא מלשון 'עלטה', אלא מלשון 'חשך' (כמו 'לא חשכת את בניך ממני'). אם אין מקדש ואין תורה יש לנו חושך- חסך, חסרון. התורה נועדה כדי לסור מרע (להינצל מן הגיהנום) והמקדש כדי להעלות אותנו למעלה (להאיר לעצמנו ואף למלכויות):

"אמרינן בבבא בתרא (דף ד.) על הורדוס שכבה אורו של עולם שהרג את החכמים וכבה אורה של תורה ילך ויתעסק באורו של עולם הוא בית המקדש שנקרא אורו של עולם. ולמה נקראו אלו שנים אורו של עולם כי אלו שניהם הם עיקר מציאות העולם, כמו שהחושך הוא העדר המציאות כמו שביארנו פעמים הרבה דבר זה למעלה שנקרא חושך מלשון ואחשוך גם אנכי אותך מחטוא לי ולא חשכת את בנך את יחידך שהוא לשון העדר, ולפיכך אלו שנים דהיינו בית המקדש והתורה ענין אחד שתי מדריגות זו על זו. ולפיכך כאשר האדם מתעסק באורו של עולם הוא בית המקדש והתורה נצול מחושך של גיהנם כמו שאמרו במדרש, כי המתעסק בעיקר מציאות העולם נצול מן העדר המציאות הוא הגיהנם. ואלו הדברים ברורים מאד כאשר תבין ותעיין איך מי שעוסק בתורה נצול מן הגיהנם, כי אחר

המקדש במדרש

לך לך תשעִיד

שסדר צד שמאל שהוא הגיהנם וצד ימין שהוא גן עדן, סדר האמצעי בין שתי הקצוות שהיא בית המקדש והתורה ביניהם והבן הדברים האלו מאד" (ספר דרך חיים למהר"ל שם)

שבת שלום
מרדכי פרסוף